

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗМІСТУ ШКІЛЬНИХ ПРОГРАМ З ІСТОРІЇ (1989 – 2010 рр.)

У статті показано роль програми як нормативного документу, де прослідковується ставлення держави до історії – важливої навчальної дисципліни в школі і водночас – дієвого засобу формування суспільно-політичної позиції молодого покоління української нації. Увагу звернуто на періоди складання і процеси вдосконалення змісту навчальних програм з історії. Аналізується трансформація змістового наповнення програм з історії, якими користувались загальноосвітні навчальні заклади України впродовж 1989 – 2010 рр.

Ключові слова: навчальна програма, школа, історія України, всесвітня історія.

За більш ніж два десятки років існування нової структури та змісту шкільної історичної освіти України були розроблені предметні програми та видано підручники, посібники, робочі зошити тощо з усіх історичних курсів. І хоча в цьому списку вже декілька десятків назв, процес створення нових та доповнених існуючих навчальних програм та посібників продовжується. Це пов'язано із складністю соціокультурної ситуації в суспільстві, протистоянням політичних партій та ідеологій, пропагандою певної ідеології, яка приймається однією суспільною групою і відкидається іншою, неусталеністю національних та інших цінностей. Водночас в країні відбувається вдосконалення системи освіти, орієнтованої, зокрема на входження у світовий та європейський освітні простори. Такі реформаційні процеси супроводжуються істотними змінами в педагогічній теорії та практиці, освітній парадигмі загалом. Нагальною проблемою стає перехід до іншого змісту, інших підходів, іншого педагогічного менталітету [23, 8].

Тому дослідження освітніх процесів загалом і процесу трансформації змісту шкільної програми з історії зокрема, зумовлених вищезазначеними фактами, має вагомий практичний і науковий значущість на сучасному етапі.

Тема, що вивчається, стала предметом дослідження вітчизняних теоретиків й практиків у галузі освіти, академічних науковців. На сьогодні побачили світ монографії та статті, авторами яких є В. Смолій [35], В. Огнев'юк [18], О. Реєнт [33], В. Пастушенко [20;19], В. Комаров [11], К. Баханов [2; 1; 3; 4], Г. Фрейман [38], Р. Євтушенко [7; 8], В. Мисан [16; 14; 15], О. Фідря [37], О. Пометун [23; 22], Г. Серова [34], І. Гирич [5; 6], О. Удод [36], та ін.

У статті поставлена мета охарактеризувати періоди, що стосуються створення навчальних програм з історії, простежити – на підставі з'ясування причин коригування змісту шкільної історії – трансформаційні зміни, що відбулися у їх змістовому наповненні.

Впродовж 1989 – 2010 рр. в Україні видавались навчальні програми з історії, а також вносились суттєві доповнення та зміни до них. Сьогодні стає зрозумілим, що сучасна шкільна історична освіта не повинна розглядатись як щось стале і назавжди сформоване. Коригування змісту шкільної історії варто сприймати як закономірне явище, зумовлене логікою розвитку освітньої галузі, історичної науки, методологічних засад тощо [15, 26]. Разом з тим в змістовому наповненні програм з історії для загальноосвітніх навчальних закладів прослідковується ставлення держави до шкільної історії. У цьому

випадку є слушною думка В. Мисана, що історична освіта завжди цікавила державу, вона ревниво опікується цією сферою і визначає її зміст, а навчальні плани і програми є засобом контролю за шкільною історією [15, 23].

Під терміном програма (з грецької *programma* – вказівка, французької *programme* – письмове оголошення, порядок денний) насамперед розуміється заздалегідь затверджений (визначений) план, зміст діяльності, роботи і т. ін.

Щодо визначення “освітня програма”, то “Педагогічний глосарій” розглядає її – як основний документ для освітніх закладів будь-якого рівня, що визначає зміст основної та додаткової освіти [21, 49]. Дещо по іншому трактує (з формальної точки зору) значення цього терміну видання “Усе для атестації вчителя історії та правознавства”: “Освітня програма являє собою відкритий для всіх суб’єктів освітнього процесу документ, який визначає зміст діяльності навчального закладу, спрямований на реалізацію задекларованої мети.” [17, 108].

Отже, на сьогодні не має єдиного визначення поняття “навчальна програма”. На наш погляд, найбільш вдало пояснює це поняття Р. Пастушенко. Вона зазначає, що в Україні програма – це документ, у якому названо цілі предмета, розкрито його зміст у кожному класі, а також з’ясовано основні ідеї, поняття вміння та навички, якими повинні володіти учні у результаті вивчення дисципліни [19, 2]. Одночасно навчальна програма дисципліни містить у собі дані про обсяг дисципліни (у годинах), перелік тем та видів занять, дані про підсумковий контроль тощо.

Програма з історії для загальноосвітніх навчальних закладів – це державний нормативний документ. Він містить характеристику базового змісту навчальних курсів, що в сукупності складає навчальний предмет “Історія” та освітню галузь “Суспільствознавство” і систему вимог, які визначають обов’язковий для досягнення кожним учнем рівень засвоєння знань. Водночас програма відтворює структурні елементи відповідної наукової системи знань (історії), що їх має викласти вчитель у процесі навчання історії, а також вимоги до засвоєння знань учнями. З цього погляду шкільна програма завжди має віддзеркалювати

найновіші досягнення в історичній науці; а відтак сама програма може слугувати джерелом вивчення змін в історичній науці у найбільш сконцентрованому вигляді [4, 6].

Розглядаючи роль навчальної програми з історії як державного нормативного документу в цій галузі, необхідно враховувати наступні положення: чітко зрозуміти суть державницьких позицій щодо освіти (політику у сфері освіти); принципи державної політики в галузі освіти; кількісну і якісну діяльність державних (законодавчих і виконавчих) органів влади; брати до уваги засади міжнародних правових актів, що стосуються освіти; сприйняття освітніх процесів соціумом загалом та учасниками навчально-виховного процесу (учнями, педагогами, батьками) зокрема.

Протягом трохи більше ніж двох останніх десятиріч зміст історичної освіти зазнав докорінних змін. Вони знайшли своє відбиття в державних стандартах, навчальних планах і програмах. Беручи до уваги характер змін, що відбувся, спираючись на аналіз навчальних програм [9; 24; 25; 26; 27; 28; 29; 30; 31; 32], у процесі оновлення змісту шкільної історичної освіти можна простежити, принаймні, чотири періоди: 1) 1989–1992 рр.; 2) 1992–1996 рр.; 3) 1996–2005 рр.; 4) 2005–2010 рр. Кожний з цих періодів пов’язаний з появою принципово нового програмового документа в його змістовому наповненні. Так 1989–1992 рр. – це період запровадження історії України як самостійного курсу, вдосконалення програм із урахуванням “нового політичного мислення” та орієнтації на загальнолюдські цінності за старим формаційним підходом та радянськими схемами. Період 1992–1996 рр. – це час формування змісту курсів історії України та всесвітньої історії за новими схемами, відхід від формаційного підходу як єдино правильного та спроби впровадити цивілізаційний підхід. Впродовж 1996–2005 рр. відбулося створення нових схем і підходів у формуванні змісту шкільної історичної освіти. Це було закріплено у програмі 1996 р. та в її нових редакціях (1998 р. та 2001 р.), проектах державних стандартів (1997 р., 2003 р.), прийняттям програм для 12-річної загальноосвітньої школи (2005 р.) [4, 30]. У 2010 р. відбулося ухвалення прийняття Закону України “Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та

дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу”. Відповідно до закону термін навчання у загальноосвітніх навчальних закладах з 12-и річного змінився на 11-и річний.

Інтенсивний процес оновлення змісту шкільної історичної освіти припав на кінець 1980-х рр., коли український соціум розпочав активне переосмислення власного минулого. Перші кроки в цьому напрямку були здійснені в навчальній програмі з історії 1989 р. Вона значно відрізнялась від попередньої (1987 р.): сюди були внесені суттєві зміни щодо висвітлення окремих історичних подій та історичних процесів ХХ ст. Разом з тим ця програма була побудована іще на формаційному та партійно-класовому підході і, як зазначалось в пояснювальній записці, спрямовувалось “на розкриття ленінської ідейно-теоретичної спадщини” [30, 4]. Програма зберігала основні елементи радянської схеми історії України, наприклад, містила концепцію “спільної вітчизни”. Щоправда обсяг годин, відведений на викладання шкільного курсу історії, згідно програми, то він дещо зріс: з 18,5 до 19,5 годин на тиждень (з 629 до 663 годин на рік).

Особливістю 1989–1990 навчального року було те що в школах України розпочиналось вивчення історії республіки як самостійного курсу. За навчальним планом відбулося збільшення годин на вивчення історії України у 8–11 класах (відводилось 102 навчальні години на рік). У 5 класі до курсу епізодичних оповідань з історії СРСР і УРСР вводилися сюжети: “Радянська Україна – рівна серед рівних республік СРСР. Національний склад населення УРСР”, “Повстання проти гноблення у с. Турбях на Україні”, “Україна в роки першої російської революції”, “Героїчна оборона Києва, Одеси, Севастополя”. У 8 класі теми “Первіснообщинний лад на території нашої держави”, “Феодальна роздробленість на території нашої країни” були суттєво доповнені, додавалась інформація про включення Буковини до складу Молдавського князівства.

У зв’язку з подіями, що мали місце в республіках СРСР у 1989 р., дещо зміщувалися акценти в окремих темах шкільної програми, пов’язаних з національними рухами. Так, підтему “Формування української народності,

його головні передумови” перенесено у вигляді невеликого сюжету до теми “Дальший розвиток феодалізму на українських землях у XV – першій половині XVII ст.”; положення про виникнення й поширення назви “Україна” взагалі знято; тезу про міцні зв’язки українського народу з російським замінено “на прагнення українського народу до воз’єднання з Росією”; положення про боротьбу українського народу проти уніатської церкви подано як боротьбу проти католицької реакції. У 9 класі значно розширились теми, присвячені історії культури українського народу, економічному розвитку України в 1860–1890-х рр.; додавався матеріал про економічний розвиток західноукраїнських земель і буржуазно-ліберальний рух на Україні в 1870–80-х рр.

Найістотніші зміни в програмі 1989 р. стосувалися курсу новітньої історії. Це пояснювалось поступовою відмовою від понять, термінів і провідних ідей, що не витримали випробування часом. Наприклад, положення про загальну кризу капіталізму на сучасному етапі було вилучено з переліку основних понять і провідних ідей у 10 та 11 класах, положення про кризу перевиробництва як вияв основної суперечності капіталізму у 9 класі, формулювання про кризу державно-монополістичного регулювання економіки у 11 класі. Разом з тим у курсі історії СРСР упорядники програми відкинули ідею стадіальності розвитку соціалізму й пов’язані з нею поняття [4, 33].

Відбулися зміни й у періодизації історії радянського суспільства в курсі історії СРСР. Особливо зміни торкнулися наступних періодів: 1921– кінець 1920-х рр.; кінець 1920-х–1941 рр.; 1941–1945 рр.; 1945 – початок 1950-х рр.; 1955–1965 рр.; 1965 – початок 1980-х рр.; СРСР на етапі перебудови (з 1985 р.) [30].

До позитивних сторін шкільної програми з історії 1989 р. слід віднести: більш толерантне трактування питань релігії; внесення великої кількості історичних подій, так званих “білих плям” історії; нове трактування зовнішньої політики СРСР із Заходом; робився значно більший акцент на значенні людського фактору в перетворенні суспільства; включення елементів побутової історії.

Після проголошення України незалежною державою у серпні 1991 р., потрібно було

вирішити невідкладні питання у сфері освіти. Окрім впорядкування законодавчої бази галузі, існувала нагальна потреба привести у відповідність навчальні плани і програми, створити нові підручники та іншу навчальну літературу для учнів. Особливо це стосувалось таких предметів, як історія, українська мова та українська література [12,17].

Розуміючи ситуацію, що склалась в суспільстві, Міністерство освіти України швидкими темпами затвердило нову структуру історичної освіти на 1991–1992 навчальний рік. Вона передбачала вивчення у 7–11 класах самостійних курсів історії України та всесвітньої історії за лінійним принципом. (Лінійна структура шкільної історичної освіти – це безперервна послідовність логічно пов'язаних тем пізнання, кожна з яких у процесі навчання опрацьовується лише раз) [19,2].

Відповідно до навчального плану і проекту програми з історії України, на вивчення вітчизняної історії відводилось 238 годин на рік з 595; це становило 40% навчального часу [4, 27].

Позиція держави щодо вітчизняної історичної освіти полягала у проведенні глибоких та якісних трансформацій, відходу від формаційного класового підходу як єдино правильного в історичній науці. Вибір та побудова навчального матеріалу з історії мали здійснюватися за принципами гуманізації та поєднання формаційного, цивілізаційного і культурологічного підходів. Це застосовувалось для того, щоб надати можливість розкрити як поступальний розвиток суспільства по вертикалі, «так і наступність, і внутрішнє розмаїття розвитку країн та цивілізацій тієї чи іншої епохи на “горизонтальному” зрізі історії» [13, 2].

На початку 1990-х рр. в українській історіографії відбувся суттєвий перегляд змісту історичної освіти. Стало зрозумілим, що за основу історії України не можна брати сталу радянську схему історичного розвитку. Тому автори проекту програми з історії України (7 – 11 класи) М. Коваль, С. Кульчицький, Ю. Курносів, В. Сарбей, В. Смолій спробували відійти від формаційного підходу й пов'язаних з ним стереотипів та ідеологічних штампів, подати “національну історію” як складний процес державотворення [10, 72]. Виходячи з цього, вони виділили в історії України наступні

періоди: найдавніші часи; східнослов'янська держава Київська Русь (VI – XII ст.); феодальна роздробленість Київської Русі (XII – перша половина XIII ст.); період пізнього середньовіччя (XIV – середина XVII ст.); Визвольна війна українського народу середини XVII ст., Україна в другій половині XVIII ст.; початок відродження національної свідомості (перша половина XIX ст.); національне відродження в Україні (друга половина XIX ст.); Україна на порозі XX століття (1901–1907 рр.); між двома революціями (червень 1907–лютий 1917 рр.); початок державного відродження України (лютий 1917– 1918 рр.); українська держава П. Скоропадського (квітень-листопад 1918 рр.); відродження УСРР (1919 р.); УСРР (1920); період непу (1921–1928 рр.); утвердження адміністративно-командної системи в народному господарстві (1929–1938 рр.); Україна в Другій світовій війні (1939–1945 рр.); післявоєнний період (1945–1955 рр.); спроби здійснення нової політики (друга половина 1950-х – перша половина 1960-х рр.); наростання кризових явищ (друга половина 1960-х – перша половина 1980-х рр.); Україна на шляху до свободи і незалежності (друга половина 1980-х – 1991 рр.).

За проектом програми 1992 р. історія України починала вивчатися не з восьмого, а з сьомого класу. Тому відбулося перегрупування навчального матеріалу, окремі розділи навчальної програми переносилися з восьмого до сьомого класу, з десятого до дев'ятого класу, з одинадцятого до десятого класу. Відповідно, навчальний матеріал був значно розширений й подано під кутом зору державотворчих та національних процесів [4, 39].

У вступі до матеріалу програми для 7 класу підкреслювалась самостійність курсу історії України та його зв'язок із європейською та загальною світовою історією, що не було в попередній програмі. Щодо дискусійних питань, то програма 7 класу пропонувала знайомити учнів з різними думками вчених. Разом з тим були вилучені з програми окремі заідеологізовані положення – про давньоруську народність як основу трьох братніх народів – російського, українського та білоруського; про вирішальну роль народних мас у розвитку матеріальної й духовної культури, ін.

Відбулися зміни у програмі з пізньосередньовічної історії України для 8

класу. Були доповнені теми, пов'язані з козацтвом, релігійним життям та роллю української православної церкви у визвольному русі України. Значно збільшився об'єм матеріалу розділу VI “Визвольна війна українського народу середини XVII ст.”, детальніше розглядалось гетьманування Б. Хмельницького, І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Тетері, І. Брюховецького, Д. Многогрішного, І. Самойловича, П. Дорошенка.

В змісті навчального курсу історії України в 9 класі робився наголос на основних етапах українського національного відродження та формуванні ідеї української державності.

Автори проекту програми 1992 р. по новому згрупували навчальний матеріал з історії України для 10 класу. Основна увага зверталась на процес державного відродження України періоду Української Центральної Ради, гетьманування П. Скоропадського, діяльність Директорії УНР, становище західноукраїнських земель та ін.

Програма для 11 класу зберігала попередню структуру. Разом з тим окремі розділи були доповнені новим матеріалом. Програму завершував розділ XXV “Україна на шляху до свободи і незалежності”.

Що стосується всесвітньої історії то в 1992 р. було запропоновано проект програми лише для 6–8 класів. Для 9–11 класів відділом гуманітарних дисциплін управління шкіл Міністерства освіти України було запропоновано тематичне планування навчального матеріалу.

Навчання за проектом програми з історії України 1992 р. й орієнтовним тематичним плануванням здійснювалось до 1996–1997 навчального року. У 1996 р. була складена нова навчальна програма з історії України (5 – 11 класи) та всесвітньої історії (6 – 11 класи), кожна з яких мала свою пояснювальну записку [29]. Слід зауважити, що структура програми з історії України була значно змінена. Автори програми весь курс історії поділили на 6 розділів: “Давня історія України”, “Україна в період середньовіччя”, “Нова історія України (перша частина)”, “Нова історія України (друга частина)”, “Новітня історія України (перша частина)”, “Новітня історія України (друга частина)”. Вивчення давньої історії України розпочиналось з 6 класу (допускався варіант –

вивчення з 7 класу). На викладання давньої історії відводилось 17 годин.

Відповідно до програми відбувся перерозподіл навчального матеріалу. Розділи доповнювались новими темами; частково змінювались акценти щодо окремих історичних подій, фактів, термінів, визначалися нові хронологічні межі тощо. Наприклад, в розділі II “Україна в період середньовіччя” (7 клас) на окремому уроці вивчалось запровадження християнства на Русі; шоста тема присвячувалась докладному вивченню Галицько-Волинської держави. В розділі “Нова історія України (перша частина)” (8 клас) тема 3 отримала назву “Національно-визвольна боротьба українського народу 1648 – 1657 рр. під проводом Б. Хмельницького”. Висвітлення Березневих статей 1654 р. доповнювалось ставленням до документу різних суспільних верств і церкви. У темі 5 “Українські землі наприкінці XVII ст. – на початку XVIII ст.”, було розширено матеріал про гетьмана І. Мазепу. В розділі IV “Нова історія України (друга частина)” (9 клас) у відповідних темах автори програми відмовились від термінів “капіталізм”, “капіталістичний лад”, “капіталістичні відносини”. Підкреслювалась роль української греко-католицької церкви в піднесенні національної свідомості населення Західної України. В розділі “Новітня історія України (перша частина)” (10 клас) було вперше вжито термін “Українська революція”. До тексту програми вводилися нові терміни – “командна економіка”, “сталінська індустріалізація”, “форсована індустріалізація”, ін. Зовсім під іншим кутом зору висвітлювались події у темі 6 “Україна під час Другої світової війни”. Відводився окремий урок на висвітлення окупаційного режиму й розгортання антинацистського руху Опору в Україні. В розділі “Новітня історія України. Частина друга” (11 клас) відводилось два уроки на вивчення процесу радянзації західних областей України. Один урок виокремлювався для висвітлення зародження дисидентського руху. Тема 9 “Україна в умовах десталінізації 1956–1964 рр.”, тема 10 “Розпад Радянського Союзу і відродження незалежності України”, тема 11 “Україна в умовах незалежності” були побудовані за іншою логікою викладу навчального матеріалу.

Програма із всесвітньої історії будувалась, як проголошувалося в пояснювальній записці, на цивілізаційному, культурологічному, стадіально-регіональному підходах й орієнтувалася на суперечливість, багатоваріативність, альтернативність історичного розвитку [26, 77].

Протягом першого року викладання історії в школах за програмою 1996 р. стали очевидними усі її позитивні й негативні сторони. Це зумовило появу в 1998 р. нової програми з історії [26].

Викладання історії в школах розпочиналось з 5 класу. Введений курс отримав назву – “Вступ до історії України”. Кількість навчальних годин встановлювалася в обсязі 34 години на рік.

В 6 класі передбачалося вивчення лише історії стародавнього світу в обсязі 68 годин на рік. Розділ “Давня історія України” переносився до курсу історії України 7 класу.

У 7 класі за новою програмою передбачалось вивчення історії України (34 години) та історії середніх віків (34 години), що свідчило про скорочення навчального матеріалу. Програма у 7 класі зазнала суттєвих змін щодо структури. Її автори давню історію України подали як єдину тему (за редакцією 1996 р. розділ “Давня історія України” розбивався на три теми за формаційними ознаками); вона набула компактнішого вигляду. Періодизація давньої історії прив’язувалась до понять палеоліту, мезоліту, неоліту, доби бронзи та заліза. У всі теми історії України 7 класу були внесені зміни: частково перегруповано навчальний матеріал, ліквідовані або замінені окремі поняття, терміни, зміщені акценти стосовно історичних процесів.

Програма з історії середніх віків для 7 класу майже повністю зберігала структуру і змістове наповнення програми 1996 р.

За новою редакцією історія у 8 класі викладалась протягом 68 годин на рік, з них 34 год. відводилось на історію України і 34 год. – на всесвітню історію. Структура програми з історії України зберігалась; разом з тим було зроблено певну корекцію навчального матеріалу в межах тем, одночасно окремі теми доповнювались додатковою інформацією.

Програма з всесвітньої історії для 8 класу зберігала попередню структуру: її зміст, як і раніше складала 15 тем. Проте

назви окремих тем були дещо уточнені, що, однак не змінило суті змісту навчального матеріалу. До програми були внесені нові поняття: “науково-технічний прогрес”, “національно-культурне відродження”, “нове дворянство”, “індустріальне суспільство”.

Програма з історії для 9 класу передбачала збільшення кількості годин з 51 до 68 год. з історії України і зменшення часу на вивчення всесвітньої історії з 51 до 34 год. У новій редакції програми з історії України та всесвітньої історії вивчення теми “Україна в Першій світовій війні” переносилося до 10 класу. Програма частково була позбавлена жорстокого впливу формаційного підходу і складалася з 5 тем.

У 10 класі час на вивчення історії України був збільшений з 51 до 68 годин; одночасно кількість годин на вивчення всесвітньої історії зменшилося з 68 до 51 години. Теми, що вивчалися 10 класі залишилися без істотних змін, за винятком скорочень та деяких уточнень. Тема “Друга світова війна” переносилась до 11 класу.

Структура програми з історії України та всесвітньої для 11 класу була змінена лише частково. На вивчення курсу історії України, як і всесвітньої історії, відводилась 51 година. Було зменшено обсяг навчального матеріалу, усунуто заполітизовані питання та однозначні оціночні судження. Серед основних понять в 11 класі з всесвітньої історії з’явилися нові поняття – “голокост”, “біполярний світ”, “інформаційне суспільство”, “діалог культур”, “сюрреалізм”, “поп- та рок-музика”, “елітарна та масова культура”, ін. [26, 90].

У 2001 р. зроблена ще одна редакція навчальних програм з історії [27]. Зміни були викликані кількома чинниками – реформуванням загальноосвітньої середньої освіти, переходом на 12-річний термін навчання, запровадженням 12-бальної системи оцінювання навчальних досягнень та системи тематичного оцінювання, залученням до наукового обігу нових документів, продовженням ліквідації “білих плям” в історії, новим трактуванням історичних подій та явищ і т. д.

Особлива увага у програмі звернена на курс “Вступ до історії України. 5 клас”. Головним завданням цього курсу полягало у тому, щоб “підготувати учнів до успішного засвоєння історичних знань у наступних класах,

сформувати в дітей початкові уявлення про історію як науку та про історію як її складову, викликати захоплення минулим України, прищепити інтерес до його вивчення” [27, 8].

В програмі з історії України для 7 класу автори змінили застарілі назви підтем, не стали наголошувати на значущості трипільської культури у назві підтеми. Замість термінів “політична роздробленість”, “монголо-татари” вводились терміни “роздробленість”, “монголи”. До програми повернулись терміни “феодалне землеволодіння”, “феодалні повинності”.

У програмі з історії України у 8 класі прослідковувалось пом’якшені оцінки деяких подій, замість “агресія Московської держави проти України” вживався термін “російсько-українська війна 1658–1659 рр.”.

Структура програми з новітньої історії України (1939–кінець 1990-х років) в 11 класі залишилась без змін. Водночас були введені терміни “голодомор”, “Велика Вітчизняна війна”, ін. Окремим питанням виносилося “Духовне розкріпачення й початок національного відродження. Релігійне життя України”.

В програмі 2005 р. для 5 класу навчальний матеріал був дещо переструктурований; з’явилися нові терміни, значна увага приділялась – історичним джерелам, речовим пам’яткам, писемності та усній народній творчості та ін. В 6 класі вивчалась всесвітня історія з одночасним поєднанням матеріалу з історії України. Такий курс дістав назву “Історія України. Всесвітня історія (інтегрований курс)” [28, 76]. До програми з історії України для 7 класу внесено нові положення про повсякденне життя різних верств населення, знята зайва деталізація, усунуто оціночні вислови стосовно історичних осіб (“Володимир Мономах – людина і політик”, ін). У програмі з історії України для 8 класу окремі аспекти були конкретизовані на зразок “Московсько-українська війна” (замість “російсько-українська війна”), ін. Новітню історію України (10, 11, 12 кл.) за програмою передбачалось вивчати три роки. Тут виокремлювалось три періоди: 1900 – 1920 рр.;

1921–1953 рр.; від 1953 р. і до сьогодення. Програма стала менш політизованою; вводились елементи історії буденності, вилучені окремі сюжети, що перегукувались з всесвітньою історією. Тема у 11 класі “Україна в Другій світовій війні” отримала назву “Велика Вітчизняна війна (194–1945 рр.)”.

В 2010–2011 навчальному році відбулися зміни, пов’язані з переходом загальноосвітніх шкіл з 12-річного на 11-річний термін навчання. У зв’язку з цим особлива увага була звернута на вивчення історії у 10 класі. Програма з історії України у 10-му класі охоплювала 1900–1939 рр., що були переломними як для вітчизняної, так і світової історії [8, 1].

Таким чином, навчальні програми з історії, що були складені в 1989–2010 рр. є державними нормативними документами для загальноосвітніх навчальних закладів України. Одночасно вони є джерелом вивчення змін в історичній науці у найбільш сконцентрованому вигляді. Проаналізувавши програмові документи, можна виокремити чотири періоди їх створення: 1) 1989–1992 рр.; 2) 1992–1996 рр.; 3) 1996–2005 рр.; 4) 2005–2010 рр.

За час існування України, як самостійної держави, змінювалась, як структура, так і змістове наповнення навчальних програм з історії. Проте у змінах, що відбувались у програмових документах та у викладанні суспільних дисциплін, значною мірою відбивались суперечності українського суспільства, що переживало перехідний період розвитку (1990-і рр. – початок ХХІ ст.) [23, 8]. Разом з тим в навчальній програмі з історії чітко прослідковується ставлення їх авторів та державних інституцій до окремих історичних подій, фактів, а інколи історичних процесів в цілому.

Тому в основі змісту шкільної програми з історії повинно лежати об’єктивне віддзеркалення всіх історичних процесів та усієї культури людства, що є незалежними від чиеїсь політичної волі та бажань.

Список використаних джерел та літератури:

1. Баханов К. О. Методика викладання історії: традиції та інновації / К.О. Баханов // Історія в школах України. – 2002. – № 6. – С. 9–12.
2. Баханов К. О. Проблема визначення мети і завдання шкільної історичної освіти / К.О. Баханов // Історія в школах України. – 2001. – № 6. – С. 18–19.

3. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти: [монографія] / Костянтин Олександрович Баханов. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2005. – 384 с.
4. Баханов К. О. Шкільна програма з історії: становлення змісту / Костянтин Олександрович Баханов. – Х. : Видавнична група “Основа”, 2009. – 127 с.
5. Гирич І. Варіант проблемно-тематичного принципу побудови програми з історії України для 10 класу / І. Гирич // Історія в школах України. – 2010. – № 3. – С. 26–31.
6. Гирич І. Якої реорганізації потребує шкільна історія? / І. Гирич // Історія в школах України. – 2008. – № 10. – С. 51–53.
7. Євтушенко Р. Нові підходи у вивченні історії ХХ століття. Матеріали міжнародного семінару (28 лютого–1 березня 2003 року, Львів) / Р. Євтушенко // Історія в школах України. – 2003. – № 3. – С. 2–6.
8. Євтушенко Р. Про вивчення історії у 2010 – 2011 навчальному році / Р. Євтушенко // Історія України. – 2010. – № 33–35. – С. 1–4.
9. Історія України. Всесвітня історія. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 5 – 12 класи. – К. : Ірпінь, 2005. – 142 с.
10. Кодлюк Я. Аналіз оцінювання шкільних підручників. Дидактичний аспект / Я. Кодлюк // Підручник ХХІ століття. – 2003. – № 1 – 4. – С. 71–73.
11. Комаров В. Шкільна історична освіта: шляхи перебудови / В. Комаров // Історія в школах України. – 2001. – № 3. – С. 9 – 13.
12. Літопис України за 20 років незалежності очима істориків / [упоряд. : О. В. Томаченко, М. С. Лапків]. – Луцьк : ПрАТ “Волинська обласна друкарня”, 2011. – 144 с.
13. Матеріали до концепції шкільної історичної освіти України. Проект // Освіта. – 1992. – 12 травня. – С. 1–3.
14. Мисан В. Багатоперспективність у змісті шкільного курсу історії / В. Мисан // Історія в школах України. – 2008. – № 11–12. – С. 11–15.
15. Мисан В. Полікультурність у змісті шкільної історії: вимога часу чи забаганка науковців? / В. Мисан // Історія в сучасній школі. – 2012. – № 5. – С. 23–26.
16. Мисан В. Шкільна історична освіта : традиції й новаторство – що переможе? (незалежний коментар) / В. Мисан // Історія в школах України. – 2004. – № 8. – С. 17–21.
17. Нікітіна І. П. Усе для атестації вчителя історії та правознавства / Нікітіна І. П., Галегова О. В., Нікітін Ю. О. – Х. : “Ранок”, 2010. – 176 с.
18. Огнев’юк В. До питання про зміст історичної освіти / В. Огнев’юк // Історія в школах України. – 1998. – № 4 – 12. – С. 2–5.
19. Пастушенко Р. Загальна історична освіта в Україні : у пошуках оптимальної структури / Р. Пастушенко // Історія України. – 2004. – № 35. – С. 1–10.
20. Пастушенко Р. Мета і завдання загальної історичної освіти / Р. Пастушенко // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 2. – С. 50–56.
21. Педагогічний глосарій / упоряд. В. В. Волканова. – К. : Шкільний світ, 2011. – 128 с.
22. Пометун О. Концепція історичної освіти середньої загальноосвітньої школи / О. Пометун // Концептуальні засади сучасної шкільної історичної освіти: зб. док. і наук. пр. – Бердянськ : [б.в.], 2007. – С. 79–81.
23. Пометун О. Сучасні цілі та завдання шкільної історичної освіти в Україні / О. Пометун , Г. Фрейман // Історія України. – 2006. – № 19. – С. 8–13.
24. Про внесення змін до законодавчих актів з питань загальної середньої та дошкільної освіти щодо організації навчально-виховного процесу: Закон України (від 6 липня 2010 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 46. – С. 545.
25. Про навчальні програми на 1992/93 навчальний рік для масових шкіл, середніх ПТУ, шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів, ліцеїв і гімназій // Інформ. збірник Міністерства освіти України. – 1992. – № 15–16. – С. 32–36.
26. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів України. Історія України. Всесвітня історія. (Нова редакція). 5–11 класи. – К. : Перун, 1998. – 271 с.
27. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України 5–11 класи. Всесвітня історія 6–11 класи. К. : Шкільний світ, 2001. – 87 с.
28. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія 6–11 класи. К. : Перун, 2005. – 142 с.
29. Програми для середньої загальноосвітньої школи. Історія України. 5 – 11 кл. Всесвітня історія 6–11 кл. – К. : Перун, 1996. – 126 с.

30. Програми для середніх навчальних закладів. Історія. 5–11 кл. – К. : Рад. школа, 1989. – 96 с.
31. Програма з історії України. 7–11 класи (Проект) // Інформ. збірник Міністерства освіти України. – 1992. – № 7–8. – С. 2–64.
32. Програма із всесвітньої історії для середньої школи (6–8). Проект // Інформ. збірник Міністерства освіти України. – 1992. – № 12. – С. 3–24.
33. Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу / О. П. Реєнт // Український історичний журнал. – 1999. – № 3. – С. 3–22.
34. Серова Г. Концептуальні засади до конструювання змісту шкільної історичної освіти : сучасний погляд / Г. Серова // Концептуальні засади сучасної шкільної історичної освіти: зб. док. і наук. пр. – Бердянськ : [б.в.], 2007. – С. 227–231.
35. Смолій В. А. Про пошук нових теорій та методологічних підходів до вивчення історії України / В. А. Смолій // Матеріали Всеукраїнської науково-освітньої конференції “Історіографічна спадщина науки історії України (погляд з кінця ХХ ст.)”. – Глухів : [б.в.] 1996. – С. 3–4.
36. Удод О. Концепція викладання історії України в школі (проект) / О. Удод, Н. Яковенко // Концепція та програми викладання історії України в школі (проект) : матеріали IV та V робочих нарад з моніторингу шкільних підручників історії України. – К. : ВД “Стилос”, 2009. – С. 8–16.
37. Фідря О. Чи можливо зрозуміти історію? (Методологія історії та формування хронологічних і просторових компетенцій учнів) / О. Фідря // Історія в школах України. – 2004. – № 5. – С. 2–7.
38. Фрейман Г. О. Соціометричні засади реалізації змісту шкільної історичної освіти / Г. О. Фрейман // Актуальні питання методики викладання історії : зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – 2002. – № 7. – С. 39–48.

A. V. TOMACHENKO

TRANSFORMATION OF THE CONTENT OF SCHOOL HISTORY CURRICULA (1989 – 2010).

In article is shown the program role as normative document, is traced the relation of the state to history as important subject matter at school and at the same time as effective means of formation of a political position of young generation of the Ukrainian nation. The attention is turned for the periods of drawing up and processes of improvement of the contents of training programs on history. It is analyzed content of history curricula used by general educational establishments of Ukraine during 1989 – 2010.

Key words: curriculum, school, history of Ukraine, world history.

A. B. ТОМАЧЕНКО

ТРАНСФОРМАЦИЯ СОДЕРЖАНИЯ ШКОЛЬНЫХ ПРОГРАММ ИЗ ИСТОРИИ (1989– 2010 гг.).

В статье показана роль программы как нормативного документа, где просматривается отношение государства к истории – важной учебной дисциплине в школе и в тоже время – действенного средства формирования общественно-политической позиции молодого поколения украинской нации. Обращено внимание на периоды складывания и процессы совершенствования содержания учебных программ из истории. Анализируется трансформация смыслового наполнения программ из истории, которыми пользовались общеобразовательные учебные заведения Украины на протяжении 1989 – 2010 гг.

Ключевые слова: учебная программа, школа, история Украины, всемирная история.